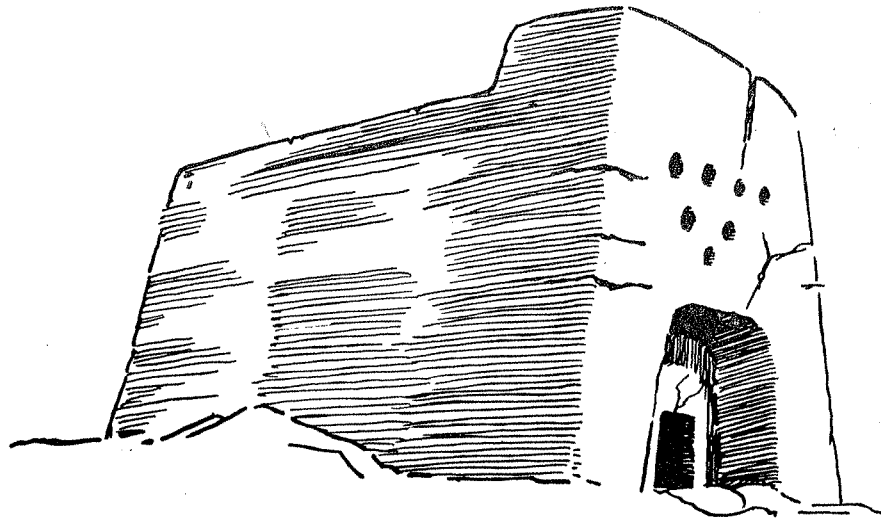

vams, linams; iškūlus javus, į jį dedami šiaudai. Būdinga tai, kad trisienis, būdamas to paties kluono patalpa, turi ne gulstinių rąstų sienas, kaip visas kluonas, o jo priekinė ir galinė sienos pastatytos iš pusiau vertikalių rąstelių.

Be to, žemaičių kluonams būdingas virš pagrindinio įvažiavimo esąs masyvus stogas, paremtas stulpeliais, vadinamasis «prieklojimis», «padanga» arba «palagas». K. Puplesio kluone toks prieklojimis, vietos žmonių vadinamās «palagu», dar visiškai gerai išsilaikęs. Anksčiau tarpai tarp stulpų yra buvę išpinti, dabartiniu metu pinta siena sugriuvusi. Palage buvo sukraunami javai.

19 pav. Jaujos krosnis

Kretingos raj., Smilksčių k.

Žemaičių kluonams būdingos plačios pastogės, kurios pridengdavo didelę dalį sienų. Virš įvažiavimo durų stoge buvo daromos iškarpos, kad būtų galima įvažiuoti į kluoną su pilnu javų vežimu. Plačios pastogės žemaičių kluonams buvo daromos praktiškais sumetimais: viena, jos apsaugodavo sienas nuo lietaus, antra, pastogėje buvo galima susidėti įvairius ūkio reikmenis, statybines miško medžiagas, malkas bei durpes. Tokios pastogės kartais net būdavo vadinamos «torpine» arba «medarne». Visiškai panaši «torpinė» yra ir K. Puplesio kluone, jaujos pastogės gale.

Apskritai, aprašomas K. Puplesio kluonas, kaip ir visi žemaičių kluonai, pasižymi savo masyvumu: ilgis siekia 23,60 m, plotis su palagu 13 m, be palago — 8,5 m. Tai monumentaliausias pastatas sodyboje.

Straipsnyje apibūdintieji keli žemaičių valstiečių trobos, klėties ir kluono pavyzdžiai priklauso vadinamųjų tradicinių pastatų grupei. Tokio tipo pastatai, kaip ilgo istorinio vystymosi rezultatas, vyravo Žemaitijoje, pradedant XVI a. ir baigiant XX a. pirmuoju ketvirčiu.

Ekspedicijos metu aptiktieji ir trumpais bruožais paminėtieji XVIII a. valstiečių trobesiai yra nepakeičiamas šaltinis nustatyti, kaip vystėsi tiek gyvenamieji, tiek ūkiniai pastatai. Jais remiantis, galima daryti prielaidas apie XVIII a. valstiečių valakininkų bei činšininkų pagrindinius trobesių tipus ir jų būdingas savybes.

DZŪKIJOS MOTERŲ DRABUŽIAI XIX a. ANTROJOJE PUSEJE — XX a. PRADŽIOJE

M. MASTONYTĖ

Lietuvių liaudies tradicinių drabužių susidarymo, raidos ir nykimo klausimas mažai tyrinėtas, tačiau šį klausimą išnagrinėti svarbu ne tik etnografiniu, bet ir istoriniu, meniniu bei praktiniu požiūriu, nes drabužiai, priklausydami vienai pagrindinių materialinės kultūros sričių, glaudžiai siejasi su liaudies istorija, jos kultūrinio gyvenimo vystymusi, atspindi tautos meninį skonį ir jo specifiką.

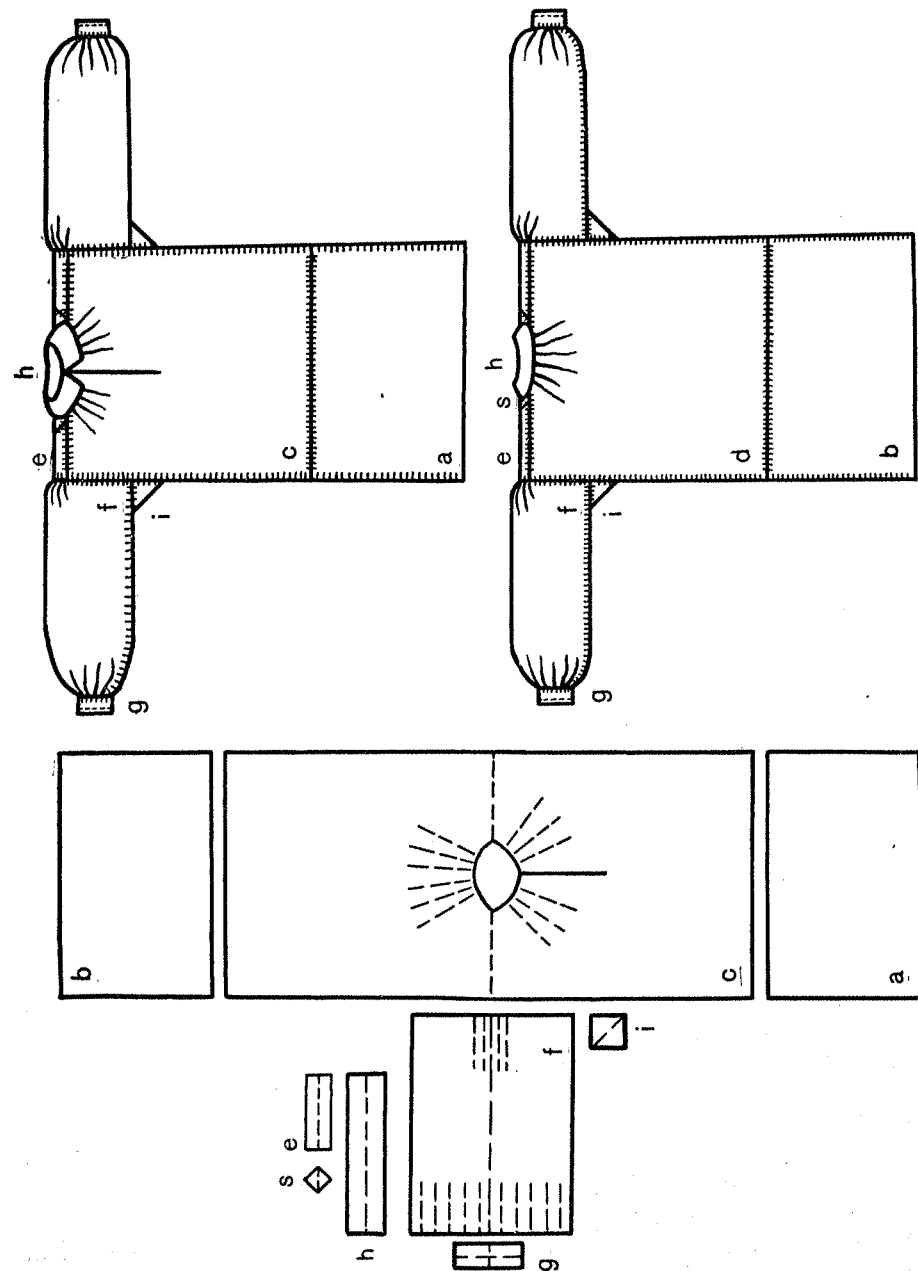
Mažiausiai etnografinėje literatūroje buvo liečiami Dzūkijos valstiečių tradiciniai drabužiai. Jei Žemaitijos ir Prūsijos lietuvių drabužių klausimu turime šiek tiek literatūros jau iš XVI—XVIII a., tai apie dzūkų valstiečių drabužius randame vieną kitą nežymią pastabą tik kai kurių XIX a. autorių veikaluose.

Nemaža konkrečios medžiagos — pačių drabužių, ypač iš XIX a. vidurio bei pabaigos ir XX a. pradžios, saugoma įvairiuose respublikos muziejuose. Gana gausūs šios srities drabužių pavyzdžiai ir aprašai yra sukaupti pokario laikotarpiu. Straipsnyje trumpai apibendrinama Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto etnografinių ekspedicijų metu šia tema surinktoji medžiaga, kuri liečia pietrytinę — tarp Nemuno ir Neries esančią Lietuvos dalį ir Užnemunės dzūkus. Kalbamoji medžiaga daugiausia apima XIX a. antrąją pusę ir XX a. pradžią, todėl straipsnyje šiuo laikotarpiu ir apsiribojama.

Turima medžiaga rodo, kad, vystantis kapitalizmui, jau pirmojoje XIX a. pusėje Lietuvos kaimuose pradėjo plisti vietinių, Rusijos bei Lenkijos tekstilės fabriky gaminiai — nauji audiniai drabužiams. Šis procesas ypač suintensyvėjo pobaudžiaviniu laikotarpiu. Tačiau ekonominiu atžvilgiu silpniau išsivysčiusioje Lietuvos pietryčių dalyje — Dzūkijoje — dar iki pat XX a. ketvirtojo dešimtmečio valstiečių drabužiai buvo daugiausia namų darbo, tuo tarpu kai Užnemunėje ir Žemaitijoje jau XIX a. pirmojoje pusėje gana plačiai buvo paplitusios pirktinės gėlėtos «kašmyrinės» skaros, brokatinės ir aksominės liemenės, pirktiniai galvos papuošalai — «galionai» ir kt.

Pagrindinės moterų drabužių dalys beveik visose etnografinėse Lietuvos TSR srityse kalbamuojų laikotarpiu buvo tos pačios; jos skyrėsi tik tai nešiojimo būdu, pasiuvimu, spalvų deriniais ar audimo technika.

Pietryčių Lietuvos moterų drabužiai XIX a. antrojoje pusėje — XX a. pradžioje atskiro tipo taip pat nesudarė, bet juose galima išskirti kai kuriuos tik šiai sričiai būdingus bruožus. Pietryčių Lietuvos moterų drabužiams nemažą įtaką turėjo baltarusių tautos kaimynystė, o Užnemunės dzūkų drabužiams — betarpiškas sąlytis su kapsėmis ir zanavykėmis, kurių poveikyje atsirado kai kurių suvalkietišų drabužių elementų,

1 pav. Tunikinis marškinių sukirpimas su perpetėmis: a, b — padurkai, c — stuomuo, e — perpetės, f — rankovės, g — rankogaliai, h — apykaklė, i — cvikliukai, s — varliukės Jėzno raj., Stakliškių k.

pavyzdžiui, kaišytinės prijuostės, beveik išimtinai baltu kiauraraščiu («haftu») puošti marškiniai, medinės klumpės — «žaselės» ir kt.

Šio laikotarpio Dzūkijos moterų tradicinių drabužių kompleksą sudarė marškiniai, sijonas, liemenė, prijuostė, sermėga, kailiniai, įvairi galvos danga, apavas ir papuošalai.

Marškiniai. Viena pagrindinių Dzūkijos moterų drabužių dalių buvo ilgi baltos lininės drobės marškiniai. Dauguma valstiečių, ypač neturtingųjų, taupydamos drobę, marškinius siūdavo su pridūrimu nuo liemens: viršutinei daliai ir rankovėms buvo imama plona drobė, apatinei — «padurkams», arba «sterblėms», — pakulinė.

Sukirpimo bei papuošimo atžvilgiu kalbamajame laikotarpyje tyrinėtose vietovėse išsiskiria du moteriškų marškinių tipai.

Pirmojo tipo marškinių sukirpimas, etnografinėje literatūroje vadinamas tunikiniu, nesudėtingas: jų stuomuo kerpamas iš vieno drobės gabalo, rankovės be jokių iškirpimų prisiuvamos prie stuomens kraštelių, pažastyse įsiuvant keturkampius medžiagos gabalėlius, vadinamus «cvikliukais» arba «pažastėliais». Pečių nuleidimui, stiprumo bei grožio dėlei ant pečių užsiuvamos pailgos perpetės, kurios prie apykaklės užbaigiamos mažu trikampių įstrižos medžiagos gabalėliu, vadinamu «šponkute», «žebkute» arba «varliuke» (1 pav., s).

Rankovės siuvamos ilgos ir plačios, dažniausiai iš specialios rankovinės drobės, kuri audžiama plonesnė ir per pusę siauresnė už paprastą drobę. Viršuje tik ties perpetėmis rankovės suraukiamos labai lygiomis raukšlėlėmis ir vingeliais, vadinamais «kumpetkomis» ar «špygutėmis». Rankovės paprastai užbaigiamos rankogaliais. Daug rečiau sutinkami marškiniai palaidomis žičkais puoštomis rankovėmis. Šio tipo marškinių apykaklė dažniausiai plati, atlenkiama.

Nors marškiniai nelaikomi viršutiniu drabužiu, bet jie buvo gausiai puošiami. Perpetės, apykaklė, marškinių krūtinė, rankogaliai ir rankovės žemiau alkūnių puošiamos žičkais, t. y. užaudžiamos pirktiniais raudonais siūlais arba išsiuvinėjamos kiauraraščiu («haftu»). Žičkų ornamentas dažniausiai geometrinis, primenąs kaišytinių juostų raštus. Vyrauja žvaigždžių, katpėdėlių, kombinuotų grėbliukų ir stilizuotų dobilo lapų motyvai. Kiauraraščiu išsiuvinėjami smulkūs augaliniai ornamentai — gėlytės ir lapukai (2 pav.).

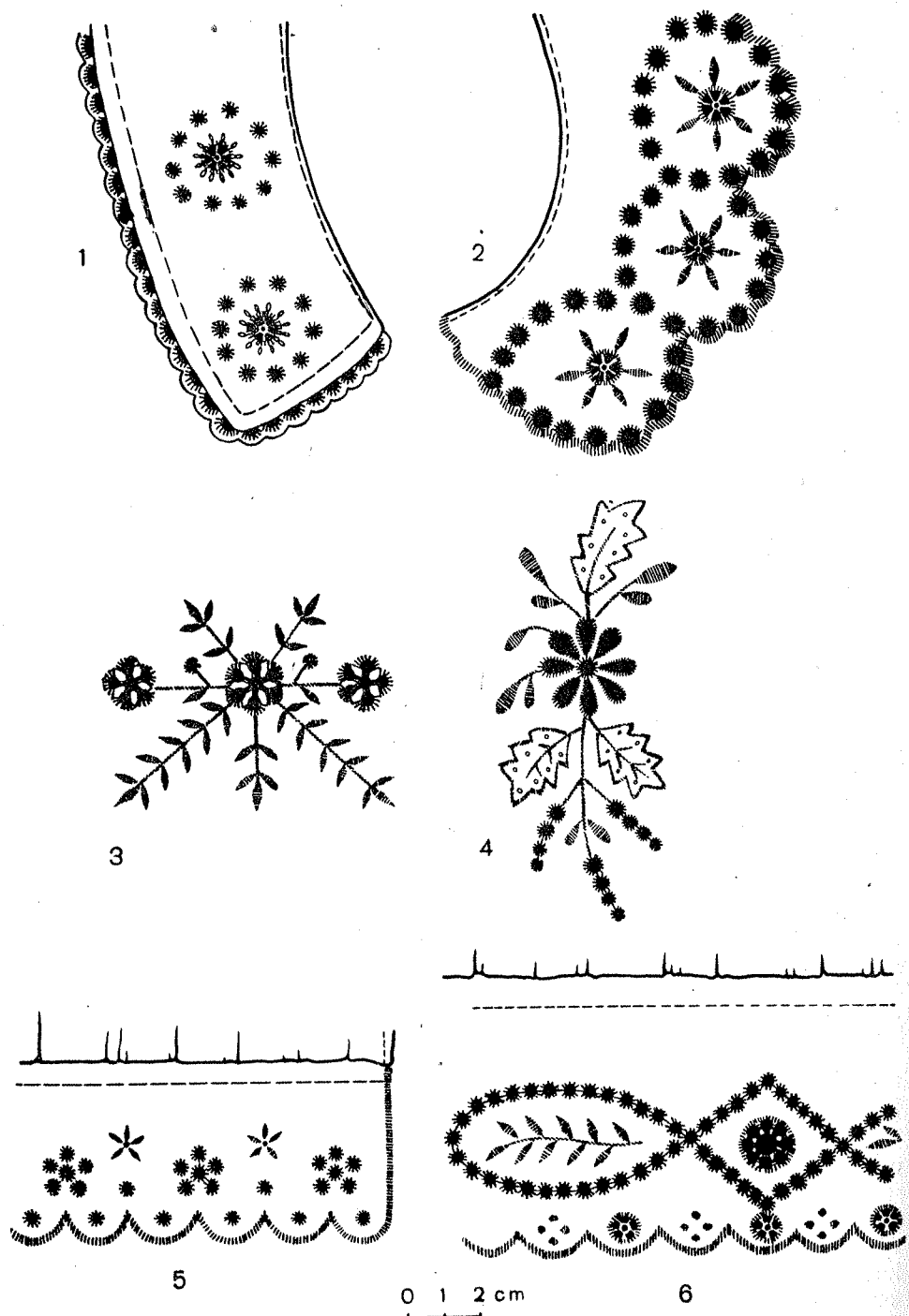
Paminėtinas dar vienas tik Dzūkijai būdingas marškinių puošimo būdas, būtent, puošimas languotu audiniu. Šiuo atveju baltiems lininiams marškiniams užsiuvamos languotos perpetės, rankogaliai ir apykaklė.

Tunikinio sukirpimo marškiniai dėl savo paprastumo gali būti laikomi ankstyvesniu moteriškų marškinių tipu.

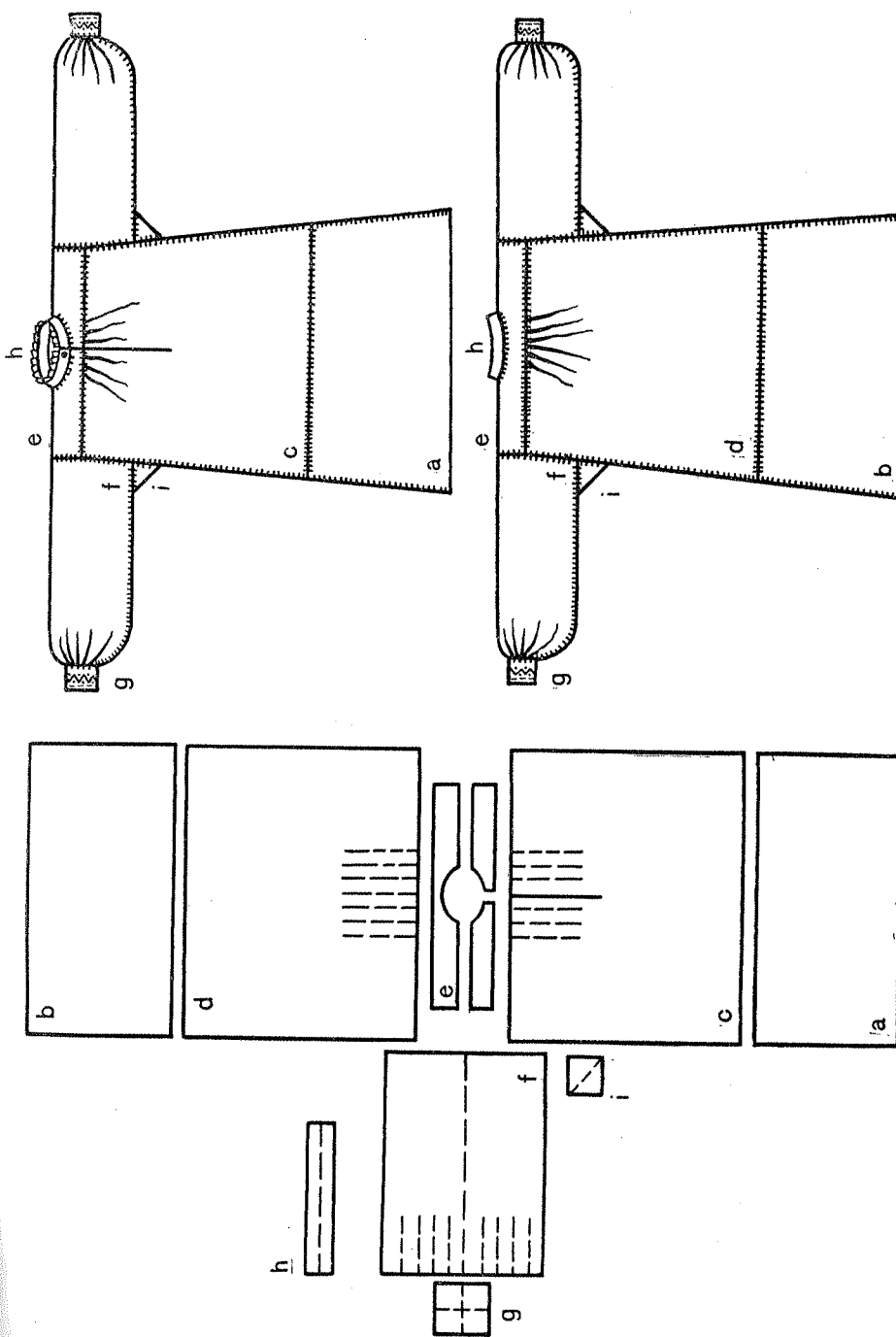
Vėlyvesniojo tipo marškiniai, paplitę pietryčių Lietuvoje maždaug nuo XIX a. pabaigos, nuo ankstyvesniojo tipo skiriasi pirmiausia savo sukirpimu.

Perpetės ir tunikinis sukirpimas XIX a. pabaigoje pasidarė jau nebe madingi. Perpečių vietoje dabar siuvamas dvigubai platesnis iš dvigubos medžiagos «gorsas», arba «stonelis». Nugaroje ir priekyje, prie «gorso», marškiniai suraukiami. Šio tipo marškinių «gorsai», apykaklė ir rankovės, o kartais tik rankogaliai siuvami iš pirktinės baltos medžiagos. Rankovės įstatomos senoviškai — su keturkampiu medžiagos gabalėliu — «cvikliuku». Apykaklė dažniausiai siaura, stati, ant kurios kartais uždedama apvali, iš pirktinių baltų siūlų kabliuku numegzta apykaklaitė (3 pav., h).

Marškinių papuošimui XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje žičkus ir kiauraraščio techniką pakeičia kryžiu suuvinėti stilizuoti augaliniai ir

2 pav. Kiauraraščiu siuvinėtų marškinių fragmentai:
1, 2 – apykaklės, 3, 4 – perpečių, 5, 6 – rankogalių

3 pav. Marškiniai su gorsu:
a – padurkai, c, d – stnomuo, e – gorsas, f – rankovės, g – rankogaliai, h – apykaklė, i – cvikliukai
Vievio raj., Vindziulių k.

geometriniai ornamentai, kurie buvo ypač paplitę kaimyniniuose su Baltarusija Salčininkų, Eišiškių ir Trakų rajonuose.

Kai kuriuose pietryčių Lietuvos rajonuose (Jiezno raj.) dar sutinkamas tarsi pereinamasis marškinių tipas — marškiniai, pasiūti drauge su perpetėmis ir «gorsu» (4 pav.). Šitokie marškiniai dar labiau paryškina marškinių tipų raidą.

XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje, išeinant iš mados liemenėms, ant marškinių moterys pradėjo vilkėti pirktinėmis palaidinukėmis arba trumpais švarkeliais — «sakučiais», «sakeliais» arba «nažutkomis», todėl ir marškinių papuošimas žymiai supaprastėjo. Dabar visas dėmesys koncentruojamas į rankogalius ir apykakaitę, kuri, apsivilkus palaidinukę, buvo ištraukiama į viršų.

Sijonas. Pagal paskirtį dzūkių sijonai gali būti skirstomi į viršutinius ir apatinius, kasdieninius ir išeiginius.

Kalbamuoji laikotarpiu viršutiniai sijonai medžiagos atžvilgiu buvo dvejopi: naminiai ir pirktiniai. Naminės medžiagos sijonai pietryčių Lietuvoje vadinami įvairiai: Eišiškių ir Trakų rajonuose — «suknelėmis», Alytaus ir Daugų rajonuose — «andarokais», Jiezno rajone — «žerstukais», tuo tarpu pirktinės medžiagos sijonai visur dažniausiai vadinami «spadnyčiomis».

Sijonams naudojama namų darbo medžiaga gana įvairi: vilnonė, pusvilnonė, lininė ir pakulinė. Populiariausia sijonų audimo technika — dvinytė (vadinama «vienagijė»), pasitaiko keturnyčio ir aštuonyčio audimo sijonų, tačiau raštas šiuo atveju parenkamas nestambus: žvaigždučių, «skujelių» arba katpėdėlių motyvais. XIX a. viduryje ir pabaigoje nešioti sijonai dažniausiai stambiai languoti ir tik retais atvejais išilgai juostuoti. Pastarieji būdavo siuvami iš skersos medžiagos, vienpaliai.

Sijonų languotumas labai įvairus tiek langelių proporcijomis, tiek ir spalviniu deriniu. Būdingiausi pietryčių Lietuvai dvispalviai languoti sijonai, kuriuose dažniausiai derinamos balta ir raudona, balta ir tamsiai mėlyna, balta ir violetinė ir kt. spalvos. Daugiaspalviuose languotuose sijonuose dažnas žalios, raudonos, juodos ir violetinės spalvų derinys. Langams paryškinti įaudžiamos siauros geltonos, mėlynos, oranžinės arba ryškiai ružavos spalvos juostelės.

Apatiniai sijonai minėtoju laikotarpiu dažniausiai buvo balti drobiniai arba apnešioti tie patys viršutiniai.

Viršutinių ir apatinių sijonų pasiuvimas vienodas: iki XX a. pradžios jie visi be išimties būdavo ilgi, platūs, ties juosmeniu raukti. Viršutiniams sijonams būdavo imamos 4—5, apatiniams — 3—4 medžiagos palos. Tokiu atveju sijono apačios plovis būdavo 3—3,5 m. Dažnai taupumo dėlei priekinė sijono pala, esanti po prijuoste, nuo pusės priduriama visai kitos senesnės arba prastesnės medžiagos. Ši kombinacija, matyt, turi senas tradicijas. Antai 1769 m. Alytaus magdeburgijos aktų ir užrašų knygoje, tarp kitų dalykų, aprašytas panašus sijono pasiuvimas. Akte sakoma: «Pristatė našlės Motiejienės Butavičienės sijoną, atiduotą už valstybinį mokesį, ir mus — Alytaus magdeburgiją, prašė šį sijoną įvertinti. Tas sijonas iš trijų palų žalio štameto, o pusė palos priekyje pridurta tamsiai žalio aruso. Sijono padelkos pamuštos stora drobe pagal kaimiečių madą. . . Šį sijoną įvertinome 8 lenkiškais zlotais. . . »¹.

Dzūkių sijonai, nešioti XX a. pradžioje, skiriasi nuo ankstyvesniųjų. Nors sijonams medžiaga daugiausia tebeaudžiama namuose, tačiau žalia, ypač išeiginiams, naudojama jau fabrikinė. Metmenims perkama med-

¹ CVA Sen. akt. 5805, l. 214 (p. 258), nurašė prof. K. Jablonskis.

4 pav. Pereinamasis marškinių tipas su perpetėmis ir gorsu
Varėnos raj., Barčių k.

5 pav. Juoda vilnonė mašina siuvinėta prijuostė
Alytaus raj., Silgionių k.

vilnė, ataudams — šilkvilnė, vadinamoji «vilnelė». XX a. pradžioje išeiginiai sijonai buvo audžiami dažniausiai vienspalviai ar dvispalviai. Tik kasdieniniuose sijonuose Eišiškių, Trakų, Salčininkų rajonuose išliko anks-tesnis Dzūkijai būdingas languotumas.

XX a. pradžioje pakito ir sijonų pasiuvimas: į madą įėjo «kliošas». Užpakalinės sijono palos imtos karpyti klynais, dėl to paplatėja sijono apačia, o prie liemens panaikinamos raukšlės. Sijono apačia puošiama aksomo, šilko arba safino įvairaus pločio juostomis — «lankais», o priekinė pala — sagomis.

Išeiginiai, ypač nuotakų, sijonai siuvami iš šviesesnės pirktinės medžiagos — «šaveto» arba «kašmyro». Sekant miesto madomis, sijonai pagražinami įstrižos medžiagos «falbonais», pirktiniais mezginiais, sagomis. Senojo tradicinio pasiuvimo sijonų išliko tiksliai pas senesnio amžiaus moteris.

XX a. pradžioje prie «klišinių» sijonų pradėdamos nešioti tos pačios arba kitos, tamsesnės medžiagos palaidinukės — «nažutkos». Jos siuvas trumputės, glaudžiai aptempiančios liemenį. Nugaroje, nuo liemens daromi priešpriešiniai klosteliai, apykaklė stati, rankovės ilgos ir siauros, prie pečių papūstos. Šiuo atveju aiški miesto ar dvaro mados įtaka. «Nažutkos» pakeitė jau XX a. pradžioje visiškai beišnykstančias berankoves liemenes — kiklikus.

Prijuostė. Būtiną tradicinių drabužių dalimi buvo ir tebėra prijuostė. Lyginant su kitų etnografinių Lietuvos sričių prijuostėmis, dzūkiškosios prijuostės, kaip ir kitos drabužių dalys, turi kai kurių savitumų. Pirmiausia senosios dzūkių prijuostės išsiskiria savo margumu ir trumpumu: iš po prijuostės matyti nepridengtas net trečdalis sijono. Išimtis šiuo atveju — kaišytinės, ilgos ir plačios Užnemunės dzūkių prijuostės, kurios užtinkamos Lazdijų ir vakarinėje Alytaus rajono dalyje.

Iki XIX a. pabaigos beveik be išimties buvo nešiojamos tik austinės prijuostės, dažniausiai languotos, dvinytės. Be languotų, dėvėtos taip pat skersai juostuotos — «strikinės» ir kaišytinės prijuostės, kurių fone įkaišomos įvairiaspalvės «lučkinės» žvaigždutės ar stilizuotos lelijėlės. Spalviniu deriniu prijuostės atitinka sijonus. Prijuostėse taip pat vyrauja balta, raudona, žalia, oranžinė, violetinė spalva.

Austinės prijuostės siuvas iš dviejų palų, jų apačia apsiuvama šviesiais arba tamsiais mezginėliais.

XX a. pradžioje pietryčių Lietuvoje, ypač Jiezno, Alytaus, Vievio ir iš dalies Varėnos rajonuose, paplito juodos pirktinės medžiagos prijuostės, kurių apačioje mašina išsiuvinėjamos įvairių spalvų gėlės (5 pav.).

Jos buvo siuvinėjamos daugiausia Prienuose ir Garliavoje, pardavinėjamos Alytuje, Merkinėje ir kitų aplinkinių miestelių turguose. Greičiausiai šių pirktinių prijuostė pavyzdžiu neturtingesnės valstietės pradėjo austi ne languotas, o vienspalves, tamsiai žalios, bordo, violetinės spalvos prijuostes. Pastarosios daug siauresnės, jų apačia užbaigiama rauktu arba klostytu «falbonu», virš kurio pildymo technika išsiuvinėjamos stiliizuotos gėlės arba paukščiai. Labai dažnai, užuot išsiuvinėjus, prisiuvamos iš lučkų numegztos spalvotos gėlytės arba audinys iškaišomas 5—15 cm pločio stilizuotų gėlių driūže.

Šiuo laikotarpiu nešiotos taip pat pirktinės gėlėtos šilkinės arba vilnonės prijuostės. Liaudyje jos žinomos «didžialapių» arba «lapinių» vardu. Šias prijuostes įsigydavo tik turtingesnės valstietės.

Tradiciniams lietuvių liaudies drabužiams galutinai iš buities išnykus, prijuostės nustojo savo reikšmės ir beveik visur virto paprastu kasdieniu drabužiu. Tačiau kai kuriose Varėnos, Eišiškių ir Trakų vietovėse prijuostės, kaip išėiginių drabužių dalis, išliko daug ilgiau. Čia juodos vilnonės prijuostės beveik nebuvo nešiojamos.

XX a. pradžioje linines languotas prijuostes pakeitė baltos medvilninės, kurios būdavo apsiuvas pirktiniais mezginiais, siuvinėjamos juodais ir raudonais siūlais kryžiu (6 pav.). Ši siuvinėjimo technika ypač paplitusi kašytnyčiuose su Baltarusija rajonuose ir greičiausiai iš ten yra pasisavinta.

Liemenė. Pietryčių Lietuvos tradicinius moterų drabužius, atsižvelgiant į jų medžiagą, šviesesnes spalvas, tektų laikyti senesniais, palyginus su kitomis etnografinėmis Lietuvos sritimis, tačiau kai kurios drabužių dalys, pavyzdžiui, liemenės-kiklikai, nuometai ir kt., čia išnyko kur kas anksčiau negu kitur.

Labai puošni lietuvių liaudies tradicinių drabužių dalis yra liemenė, nešiotą visose Lietuvos etnografinėse srityse iki XIX a. antrosios pusės. Tai buvo daugiau išėiginis drabužis, todėl ypač rūpintis jo puošnumu. Liemė-

6 pav. Balta medvilninė prijuostė
Rodūnės raj., Senujų Smilginių k.

7 pav. Gėlėta liemenė
Lazdijų raj., Paliūnų k.

nės buvo siuvas iš gražesnės medžiagos, puošiamos galionais, blizgančiais karoliukais — «žibaliukais», siuvinėjamos.

Dzūkių nešiotos liemenės, vadinamos «šniūraukomis», «šniūraukutėmis» arba «jekutėmis», skiriasi nuo žemaitiškų ir aukštaitiškų liemenių savo pasiuvimu ir medžiaga.

XIX a. pirmojoje pusėje ir apie XIX a. vidurį nešiotos liemenės dažniausiai būdavo namuose austos, pusvilnonės. Dzūkiškų liemenių audinys — skersadryžis arba smulkiai languotas, nepaprastai spalvingas.

XIX a. pabaigoje vietoj namuose austų liemenių labiau pasiturinčios valstietės ėmė siūdinti juodas aksomines, tamsiai raudonas atlasines ir vilnones gėlėtas liemenes, vadinamas «lapinėmis» arba «didžialapėmis» (7 pav.).

Greičiausiai taupumo sumetimais šiek tiek pakito ir liemenės pasiuvimas. Liemenės sutrumpėjo, buvo imtos siūti tik iki liemens, be skvernelių, o kad nesimatytų sijono ir prijuostės juosmenėlių, būdavo susijuosiamą plačia juosta.

Iėjus į madą palaidinukėms, liemenes pakeitė trumpi, paprasto pasiuvimo drobiniai «stanikai», kurie buvo nešiojami ant marškinių, o virš jų buvo velkamasi palaidinuke — «nažutka» (8 pav.).

Juosta. XIX a. prie lietuvių liaudies vyrų ir moterų tradicinių drabužių buvo plačiai naudojamos juostos. Juostomis moterys pasirišdavo ilgus sijonus, iš juostų buvo siuvami prijuosčių ir sijonų juosmenėliai, galvos papuošalai. Juostomis buvo suvarstomos liemenės ir pasirišamos kojinės. Ypač garsi juostomis buvo ir tebėra Dzūkija. Dar iki šių dienų čia randamos net šešių rūšių juostos: beraštės, vytinės, pintinės, austinės, kaišytinės ir rinktinės.

Gražiausios ir labiausiai paplitusios rinktinės juostos. Ši juostų audimo technika populiari visoje Lietuvoje, tačiau kitur juostų raštai daug paprastesni, o Dzūkijoje jie labai gausūs ir įvairūs: «beržalpio», «eglelės», «roželės», «meškučių», «grėblelio», «ožkanagių», «sūrelių», «spalgenėlių», «žąsazarnio», «panevalos», «gromatėlės» ir kt. stilizuoti augaliniai arba geometriniai raštai.

Juostų spalviniai deriniai taip pat labai įvairūs: kaip sijonuose ir prijuostėse, taip ir čia vyrauja žalia, raudona ir balta spalvos.

Išimtinai pietrytinei Lietuvos daliai būdingos kaišytinės juostos, kurios šiuo metu jau beveik ir išnykusios. Šios juostos buvo audžiamos gana plačios, 10—12 cm pločio, ir naudojamos drabužiams susijuosti arba galvos papuošalams — «pakalkėms».

Dabartiniu metu taip pat rečiau sutinkamos pintinės, vytinės ir staklėmis austos plačiosios juostos. Pastarosios dažniausiai būdavo naudojamos vaikams vystyti.

Visų rūšių juostos paprastai užbaigiamos dideliais storesnių siūlų arba siauručių spalvotos medžiagos atkarpėlių kutais.

Didelę reikšmę juostos turėjo dzūkų vestuvinėse apeigose. Tai buvo populiariausia vestuvinė dovana, duodama kviesliui, piršliui, pabroliams, vyro giminėms ir jų vaikams. Dar XIX a. pabaigoje dzūkų jaunamartė, nuvažiavusi į anytos namus, užmesdavo juostą ant krosnies, šluotos, užrišdavo ant šulinio svirties, ant kaimo galukelės kryžiaus ir pan.

Viršutiniai žieminiai ir rudeniniai moterų drabužiai XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje buvo sermėgos, kailiniai ir skaros.

Sermėgos Varėnos rajone vadinamos «jarmokaičiais», «rudinėmis», Trakų ir Eišiškių rajonuose — «segutėmis», «gunčiomis», buvo nešiojamos iki pat XX a. pradžios. Jos buvo siuvamos iš storo šviesiai pilkos, rečiau rudos spalvos molo, be pamušalo. Sermėgų apykaklė, rankogaliai, apačia ir ant viršaus užsiūtų kišenų kraštai apvedžiojami aksomu, vadinamu «mašastu», dirbtiniu kailiuku — «baronėliu» arba tamsesne medžiaga (9, 10 pav.).

XIX a. pabaigoje labiau pasiturinčios dzūkės valstietės pradėjo nešioti pirktinės juodos medžiagos su pamušalu **vatines**, vadinamąsias «angerkas» ir «pusangerkes». Šis drabužis kalbamuoju laikotarpiu žinomas visoje Lietuvoje «ingerkų», «algerkų» arba «žiuponų» vardu.

Angerka kerpama į liemenį, priekis lygus, užsegamas paslėptomis sagomis, nugara į apačią plati, dažnai klostyta. Apykaklė tos pačios medžiagos, siaura, stati. Angerkos rankovės viršuje rauktos, prie riešo siauros, užbaigiamos rankogaliais (11 pav.).

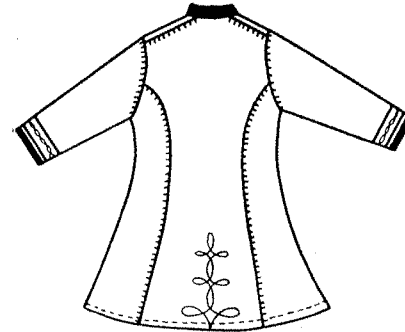
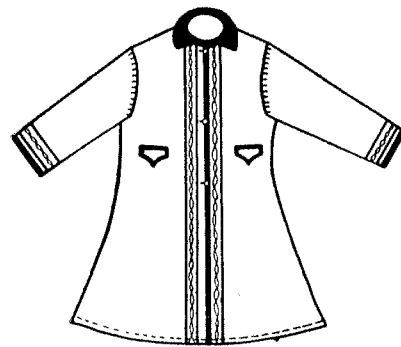
Prie žieminių viršutinių moterų ir vyrų drabužių skirtini ilgi avikailio **kailiniai**. Moterų kailiniais kailiai būdavo dažniausiai išdirbami šviesiomis spalvomis — balta arba geltona, rečiau juoda. Jei visus aukščiau minėtus drabužius — marškinius, sijonus, liemenes ir prijuostes — siūdavo pačios moterys, tai viršutinius drabužius — kailinius ir angerkas — miesteliuose gyvenantieji ar po žmones vaikščiojantieji siuvėjai («kriaučiai»). Kailinių

8 pav. Nažutkėlės
Vievio raj., Vindziulių k.

9 pav. Segutė
Eišiškių raj., Liepcnių k.

10 pav. Segutė

Eišiškių raj., Kalvių k.

11 pav. Angerka
Jiezno raj., Lapainios k.

12 pav. Skaros panaudojimas vaikui įsupti
Eišiškių raj., Dargužių k.

pasiuvimas labai panašus į sermėgų, tik kailiniai šiek tiek laisvesni. Kailinių apačia, rankogaliai ir apykaklė apsiuvami tuo pačiu avikailiu, kuris šiam tikslui parenkamas gražesne, trumpesne ir garbanota vilna.

Buvo nešiojami taip pat ir pusilgiai kailiniai (aukščiau kelių ilgumo), kurie nei pasiuvimu, nei spalva nesiskyrė nuo ilgųjų.

Prie viršutinių moterų drabužių reikėtų priskirti dideles vilnones ir linines skaros (vadinamąsias skepetas, arba «lopinius»), kurios pietrytinėje Lietuvos dalyje nešiojamos ligi šių dienų, ir jau beveik baigusias išnykti «gūnias» (Alytaus raj. ir pietinė Lazdijų raj. dalis). Apie XIX a. vidurį nešiotos «gūnios» spalvingos, nestambiai languotos, pagražintais pakraščiais.

Dzūkių vilnonės skaros dažniausiai audžiamos iš natūralių spalvų — pilkų ar rudų — siūlų. Šiuo atveju dzūkės negali prilygti žemaitėms, kurių skaros ypač spalvingos. Vilnonės skaros dažniausiai audžiamos dvinyčiu arba keturnyčiu audimu, rašto atžvilgiu jos būna dvejopos: stambiai languotos arba vienspalvės su plačiu kitos spalvos siūlų kraštu, užbaigiamos neilgais kutais.

Lininės skaros beveik išimtinai baltos, audimu ir raštais labai primena dabartines staltieses, tačiau jos dabar jau nebenešiojamos. Šiuo metu dėvimos daugiausia pirktinės languotos skaros.

Gana įdomūs ir skarų nešiojimo būdai: skaros nešiojamos sulenktos per pusę ir į kampus, užmetus ant vieno arba abiejų pečių ir priekyje prilaikant ranka. Patogu į skarą įsisupti vaiką arba po ja paslėpti nešamą ryšulį (12 pav.).

Be skarų, šiuo metu pietrytinėje Lietuvos dalyje dar galima rasti įdomų XIX a. vidurio moterų drabužį, vadinamą **panuomečiu**, arba «plotka» (13 pav.). Tai vienpaliai 1,5—3 m ilgio, 60—160 cm pločio drobiniai užsupalai, paprastai dėvėti šaltesnę vasaros dieną, užsimetus ant pečių.

Jie austi dvinytai, keturnytai, šešianyčiai ar aštuonytai; galai užbaigti pintais kutais, virš kurių dar jaustos ar išsiuvinėtos raudonų žičkų juostelės. Panuomečiais, kaip ir nuometais, gaubdavosi ištekęsios moterys. Nuometams išnykus, ši drabužių dalis pietrytinėje Lietuvos dalyje dar išliko daugiau kaip 50 metų.

Šukuosena ir galvos danga. XIX a. viduryje pietryčių Lietuvos moterų ir merginų šukuosena, o ypač galvos danga, skyrėsi. Merginos plaukus dažniausiai pindavo į dvi kasas ir vainiku jas sudėdavo apie galvą, ištekęsios moterys plaukų nepindavo, bet, perskyrusios juos į dvi dalis, apvyniodavo ant kaspinių ir apsukdavo aplink galvą². Todėl liaudyje apie piktą jaunamartę dar ir šiandien sakoma: «Išleido velnią iš kasos...» Analogiška buvo ir slavų šukuosena. Apskritai ištekęsios moters kasų išpynimo ir nukirpimo paprotys žinomas Lietuvoje ir kaimyniniuose slavų kraštuose iki XIX a. pirmosios pusės, o vietomis ir ligi XX a. pradžios; savo kilme jis sietinas su magija. XX a. pradžioje moterų ir merginų šukuosena suvienodėjo: plaukus imta pinti ir kasas dėti aplink galvą vainiku arba užpakalyje kuodu.

Merginų galvos danga XIX a. viduryje buvo pritaikyta šukuosenai. Šventadieniais ir iškilmų progomis merginos kasas apkašydavo rūtų šakutėmis. Dirbtiniai galvos papuošalai dažniausiai buvo karūnos formos, tai vadinamieji «raištukai», arba «pakalkės», pasiūti iš suklostytų rinktinių juostelių ir papuošti ant ašutų suvertais karoliukais ir blizgančiomis plokštelėmis, o užpakalyje prisegioti spalvotų kaspinių ir juostelių, kurios nutįsdavo per visą nugarą iki liemens. Užnemunės dzūkės apie XIX a. vidurį nešiodavo taip pat ir «galionus» — pirktinius auksinio ir sidabrinio atspalvio kaspinius, sulenktus karūnos pavidalu.

XIX a. pabaigoje «pakalkes», raištukus ir «galionus» pakeitė skarelės, tačiau iškilmų progomis — per vestuves, atlaidus ir pan., senieji galvos papuošalai buvo nešiojami dar ir XX a. pradžioje.

Moterų galvos danga, nešiota XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje, buvo daug įvairesnė, nes ištekęsios moterys labai retais atvejais, ir tai tik namuose, vaikščiodavo vienplaukės.

Ištekęsųjų moterų galvos dangą sudarė nuometai, kepurėlės ir antkakčiai.

Nuometas mūsų krašte yra vienas seniausių moters galvos apdangalų. Visoje Lietuvoje nuometas buvo nešiojamas iki pat XIX a. pirmosios pusės ar vidurio, o šiaurinėje Lietuvos dalyje išliko iki XIX a. pabaigos³. Šio tipo galvos danga būdinga ne tik lietuvėms. Slavų «ubrus», «namitka», «namiotka», latvių — «nuomets», eščių «linik»⁴ irgi buvo nešiojami iki XIX a. vidurio ar pirmosios pusės.

Nuometams buvo naudojama balčiausia ir ploniausia, dažniausiai «atkočinė» drobė (3,5 m ilgio, 0,5 m pločio), galuose užžičkuota raudonais siūlais. Nuometas apgaubdavo galvą, pasmakrę, raukšlėmis nuguldavo ant krūtinės, sudarydamas visam veidui foną. Nuometo užrišimas gana sudėtingas. M. Glemžaitė pateikia du nuometų užrišimo būdus, tačiau spręsti, kuris jų buvo populiariausias Dzūkijoje, neturint gyvų pavyzdžių, sunku⁵.

² MAII 98 (15, 45, 168, 176).

³ E. Dulaitienė-Glemžaitė, Kupiškėnų senovė, 151.

⁴ E. B. Рихтер, Женская народная одежда севу. — Известия Академии наук Эстонской ССР, 3, 60 (1954).

⁵ M. Glemžaitė, Lietuvių tautiniai drabužiai, 34, Vilnius, 1955.

Didelį vaidmenį nuometas vaidino ir vestuvinėse apeigose. Nuometo užrišimas, kaip ir kasų nukirpimas, simbolizavo perversmą merginos gyvenime, jos perėjimą į moteris. Ryškiai šią galvos dangos pakeitimo, kaip mergystės moteryste pakeitimo, prasmę nusako lietuvių liaudies dainos:

Nuims tau vainikėlį,
Uždės tau nuometėlį,
Verksi, mergele,
Verks tavo širdelė⁶.

Nuometams Dzūkijoje išnykus, apie XIX a. vidurį ištekėjusios moterys pradėjo nešioti tik kepurėles ir ant jų skareles. Pagal paskirtį dzūkių kepurėlės skirstėsi į kasdienines ir išeigines.

Kepurėles, kaip ir nuometus, galima priskirti seniausiai moterų galvos dangai mūsų krašte, nes archeologiniai duomenys rodo, jog žalvariniais ir kitokiais metaliniais papuošalais puoštos kepurėlės žinomos jau pirmaisiais mūsų eros amžiais⁷.

Kasdieninės kepurėlės, vadinamos «čepčiukais», «čepčiais» arba «kop-tūrėliais», buvo mezgamos kabliuku arba pinamos iš baltų lininių, pirktinių vilninių ar medvilninių siūlų. Šios kepurėlės buvo daugiausia nešiojamos, nes jos lengvos ir gražios savo azūriniais raštais, be to, gerai ap-gula galvą ir paslepia kasas (15 pav.).

Išeiginių kepurėlių — «čipkų» forma tokia pat, tačiau jos daug puošnesnės. Šios kepurėlės buvo siuvamos iš tiulinės medžiagos, papuošiamos dirbtinėmis gėlėmis, karoliukais ir mežginėliais.

Nuo XIX a. antrosios pusės paplito įvairiausios namie austos ir pirktinės skarelės. XX a. pačioje pradžioje jos baigė išstumti visus kitus galvos apdangalus, ir skarelėmis ėmė ryšėti ne tik moterys, bet ir merginos. Įdomus faktas, kad pietrytinėje Lietuvos dalyje labai mėgstamos, net ir gedului išreikšti, baltos skarelės. Pavyzdžiui, kaip rodo viena 1949 metų fotonuotrauka, ekspedicijos metu rasta Eišiškių raj., Daržininkų k., — visos moterys laidotuvėse baltomis skarelėmis, daugiausia surištomis, panašiai kaip ir kepurėlės, užpakalyje, o ne po smakru.

Be kepurėlių, po skarelėmis buvo nešiojami antkakčiai (14 pav.). Antkakčiai, arba pabriuvėliai, Dzūkijoje žinomi keletu pavadinimų: «inkakčiai» (Vievio raj.), «bindolikai», «brindos» (Jiezno raj.), «ripai», «aplinkiniai» (Alytaus raj.), «stroikai» (BTSR, Gardino srit.), «karnietai» (Varėnos raj.). Visi šie pavadinimai reiškia neaukštą (2—4 cm) karūnelę, padarytą iš juostelių, kaspinių, krakmolyto tiulio arba šilko, nusagstyta karoliukais ir papuošta metaliniais arba spalvotais siūlais, mežtomis rožytėmis. Antkakčiai su skarelėmis komponuojami dviem būdais: 1) skarelės rišamos virš antkakčių po smakru arba aplink galvą ir 2) trikampių sulenktos skarelės prisiuvoamos prie antkakčių kraštelio. Taip pritvirtinta skarelė laisvai krenta ant pečių. Pietrytinėje Lietuvos dalyje prie antkakčių rišamos dažniausiai baltos, siuvinėtos kiauraraščiu arba pirktinės gėlėtos, «kašmyrinės» skaros.

Pastaruoju metu antkakčiai («bindolikai») ir prie jų jungiami balto tiulio klosteliai «brindziukės» vėl atgyja, pavyzdžiui, Jiezno raj., Stakliškių apylinkėje, kaip būtina svočios galvos puošmena.

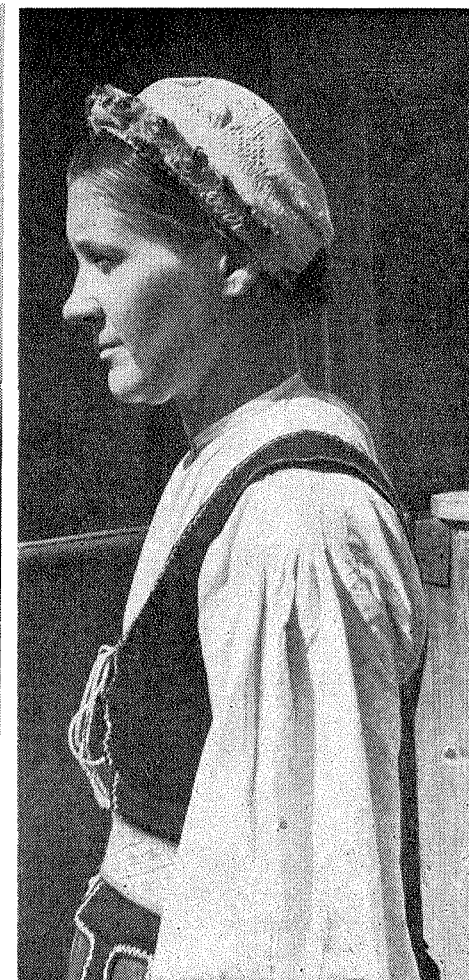
Papuošalai. Gausią ir labai įvairią medžiagą apie senovės lietuvių papuošalus pateikia archeologija. Etnografiniai šios srities duomenys siekia

⁶ AES 101(9).

⁷ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Senovės lietuvių moterų galvos danga ir jos papuošalai. — ILKI, 2, 51.

13 pav. Panuometis
Kaišiadorių raj. Totoriškių k.

14 pav. Ripai
Alytaus raj. Silgionių k.

tik XIX a.—XX a. pradžią. Iki to laiko jau buvo palaiptiems išnykę taip gausiai palaidojimuose randami antsmilkiniai, metalinės apyrankės, antkaklės, segės ir kt. Vienintelis moterų papuošalas nuo XIX a. vidurio liko karoliai, kurių kiekviena dzūkė — moteris ar mergina — nešiojo nuo kelių iki keliasdešimt (20—30) eilių. Čia plačiausiai buvo paplitę lieti karoliai raudonai plytinės spalvos, tikrieji šakotieji karoliai ir primityviai apdirbti gintariniai karoliai. Ypatingai buvo vertinami karoliai. Turtinga buvo laikoma mergina, kuri turėjo duknas ir apie 30 eilių koralų⁸.

Gintariniai karoliai ir koralai buvo laikomi ne tik papuošalu, bet ir gydymąja priemone nuo kai kurių susirgimų.

XIX a. pabaigoje, be minėtų papuošalų, Dzūkijoje pradėti nešioti įvairiaspalviai pigūs stikliniai karoliai, kuriuos dzūkės mėgsta ir dabar.

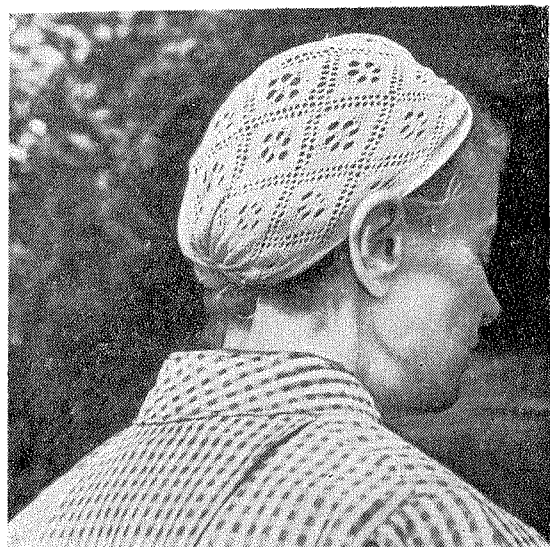
Apavas. XIX a. pietrytinių lietuvių apavas niekuo nesiskyrė nuo rytų aukštaičių ir kaimynystėje gyvenančių baltarusių apavo. Kasdieninis ir

⁸ AES 1958 m. etnografinės ekspedicijos medžiaga apie drabužius.

pagrindinis moterų bei vyrų apavas buvo iš liepos, karklo, ęgliaus, gluosnio ar blindos karnų pintos vyžos ir odinės naginės, vadinamos «kadokėmis».

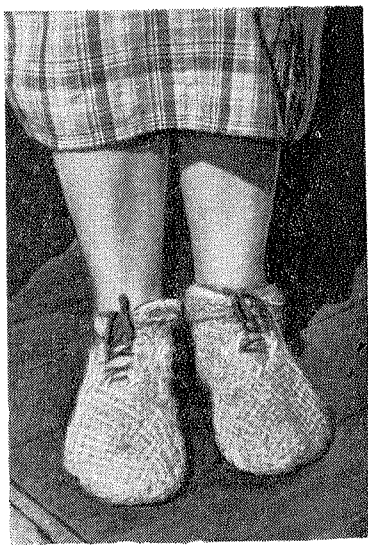
Be vyžų ir naginių, Dzūkijoje moterys dar plačiai avėdavo minkštu apavu — «čempėmis» (Varėnos raj.), «makštais» arba «čiurkėmis» (Eišiškių, Trakų raj.) (16 pav.).

15 pav. Čepčius
Vievio raj., Vindziulių k.

10—12 cm ilgio rankovėlės, užmaunamos ant rankų riešų žiemos arba rudens metu. Jos buvo puošiamos spalvotais siūlais, įvairiais blizgučiais ir šviesių spalvų karoliukais.

Tradiciniai bruožai šiandieniniuose dzūkių drabužiuose. Tradicinius moterų drabužius sudariusios dalys — marškiniai, sijonai, liemenės, prijuostės, sermėgėlės, ir tradicinė galvos danga šiuo metu baigia galutinai išnykti. Kolūkiame kaime, nepaliaujamai kylant materialinei gyventojų gerovei, namų darbo drabužiai ir avalynė užleido vietą fabrikiniams, tuo labiau, kad pastarieji ir gražesni, ir pigesni. Tačiau kai kurie tradicinių drabužių elementai pietrytinėje Lietuvos dalyje ir šiandien dar ryškūs. Pavyzdžiui, kiekviena Dzūkijos kolūkietė ne tik turi, bet ir dėvi vietoj palto užsisupus didelę vilnonę languotą skarą, neatskiriamą tradicinių liaudies drabužių dalį. Savitą stilių turi ir drabužių pasiuvimas, nes miesto mados čia kūrybiškai pakeičiamos. Vyresnio amžiaus dzūkių tarpe dar neprigijusios jau XX a. pradžioje pradėtos siūti suknelės: beveik be išimties visos senesnės moterys ir šiandien vilki ilgais rauktais, dažniausiai gėlėtos medžiagos sijonais, kurių apačia papuošta keliomis eilėmis už-

16 pav. Makštai
Varėnos raj., Barčių k.

17 pav. Dzūkių grupė išeiginiais drabužiais
Eišiškių raj., Gėlūnų k.

siūtų spalvotų kaspinėlių, ir palaidinėmis. Taip pat labai mėgstamos baltos medvilninės prijuostės: jos dėvimos ne tik prie kasdieninių, bet ir prie išeiginių drabužių (17 pav.). Vestuvių ir kitų iškilmių progomis galvos puošiamos antkakčiais — «bindolikais» ir «brindžiukėmis».

Vadinasi, nepaisant to, kad pietrytinės Lietuvos dalies moterų tradiciniai drabužiai nustojo vystytis jau XIX a. pabaigoje, šios srities valstiečių tiek kasdieninis, tiek išeiginis apdaras ligi šių dienų išlaikė kai kurių dar gana ryškių tradicinio apdaro bruožų.